C. Vreede-De Stuers

Een nationale heldin: R.A. Kartini

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 124 (1968), no: 3, Leiden, 386-393

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

EEN NATIONALE HELDIN:

R. A. KARTINI

Kartini's jongere zuster, mevrouw Kardinah Reksonegoro, thans 87 jaar oud, zond vanuit haar verblijf te Salatiga op 23 oktober 1967 een korte levensbeschrijving,¹ getiteld *The Three Sisters* — nl. Kartini, Roekmini en Kardinah. — waaraan in dit artikel enkele passages zijn ontleend. Ook vinden wij daarin een verslag van de officiële plechtigheid die op 3 augustus 1964 plaatsvond in Semarang ter gelegenheid van de bekendmaking van het Besluit (No. 108) van President Soekarno waardoor Kartini was verheven tot Nationale Heldin van Indonesië. Twee gezagsdragers spraken tijdens deze plechtigheid een rede uit waarin zij de nadruk legden op Kartini's streven naar de verbetering van de positie van de Indonesische vrouw. De plaatsvervangend gouverneur van Midden Java, de heer Soejono Atmo, zei in zijn rede o.a. het volgende:

¹ Zij zond deze levensbeschrijving, vertaald door Mrs. A. King, docent aan de Satya Watjana Christian University te Salatiga, aan Prof. Dr. E. Allard te Nijmegen, welke laatste het stuk weer doorgaf aan mij ter overweging op welke wijze hieraan het beste bekendheid kon worden gegeven.

In haar voorwoord deelt de schrijfster van *The Three Sisters* mee dat zij de studie opdraagt „to our late elder sister Kartini, in memory of the life spent together from the time we were small till we became adults and were separated by the will of God”. Het stuk, gedateerd Salatiga 1958, vermeldt voorts de namen van twee personen die de schrijfster hebben geholpen bij de samenstelling, nl. R. Prawiro Martojo, gepensioneerd inspecteur van onderwijs (Salatiga) en Lestari M. Soenarjo M.A.

De in mijn artikel geciteerde passages zijn ongewijzigd overgenomen, ofschoon het Engels niet geheel bevredigend is. Op drie plaatsen heb ik een woord veranderd, nl. in het naschrift dat hieronder in deze voetnoot volgt. Daarin bedoelt mevrouw Kardinah te vertellen hoe zij en anderen als enig overlevende nazaten van Kartini werden uitgenodigd voor de plechtigheid in Semarang. In de Engelse tekst is daarvoor het woord „heir” gebruikt; ik heb dit gewijzigd in „survivor”.

De levensbeschrijving is ingedeeld in drie hoofdstukken, ieder onder de naam van een van de drie zusters, en het naschrift, gedateerd 26 juli 1964, waarin de schrijfster mededeelt dat:

R. A. Kartini quickly realized that the position of women was not as it should be in society and especially in education. Thus at the age of twelve years (after which time she was not allowed to continue her studies) she considered over and over what would be the best way to improve the position and condition of our women.

Uit haar brieven, gebundeld onder de titel *Van Duisternis tot Licht*, weten wij hoe Kartini trachtte vorm te geven aan dergelijke idealen. Haar vader stond haar toe om, samen met haar beide zusjes, een schooltje voor *desa*-meisjes te openen. Maar dat duurde niet lang, want „Just when the work was progressing well”, schrijft Kardinah in *The Three Sisters*,

Third sister Kleintje (nl. Kardinah, zoals de jongste van het klaverblad werd genoemd) was suddenly destined to obey the law of life of this world — she was married at the beginning of the year 1902 to her cousin Rekso Harjono who was governor of Pamelang.

Although this event greatly affected the Three Sisters, they remembered that all things had been arranged by Almighty God.

Aldus herinnert zich de 87-jarige van 1967 haar huwelijk kort na de eeuwwisseling, dat een einde maakte aan de Driebond.

Met het doel een meer onmiddellijke reactie op dit huwelijk te vergelijken met het relaas van deze „herinnerde werkelijkheid” las ik hierop de brieven van Kartini nog eens door. Het trof mij toen dat het nieuws van Kardinah's huwelijk plotseling en zonder commentaar, als het ware uit de lucht komt vallen in een brief van 3 januari 1902 aan mevrouw Abendanon: „Over vier weken zal zus niet meer in ons midden zijn”. De plotselinge beslissing van Kardinah's huwelijk, waarmee de eerste slag werd toegebracht aan de idealen van de drie

At seven-thirty in the evening, I was visited by a delegation from the Governor of Central Java in Semarang with the request that, as survivor of our late sister Kartini, I would attend a ceremony on Monday, August 3d 1964, in the Hall of the Regional Legislature in Semarang at ten in the morning. The ceremony was in honor of the fact that sister Kartini had received the title of „Heroine of National Freedom” from His Excellency, President Soekarno in Djakarta... This same invitation of the Governor was also sent to the other survivors of Kartini... On the third of August I was picked up by car and taken, along with the other relatives, to Semarang... Later, the Lieutenant Governor, his wife and I left for the Hall of the Regional Legislature in Semarang, where various government officials and many other guests were already gathered. Upon our entrance, along with the other survivors of Kartini, the guests were invited to be seated. The Lieutenant Governor then read the order from Djakarta which dealt with the letter of designation for our late sister Kartini... Budhy Setia Soesalit, grandson of sister Kartini, and I were asked to go to the front of the Hall in order to receive the decision of the President...

zusjes om gezamenlijk te strijden voor beter onderwijs aan de Indonésische meisjes, moet toch op de ontvankelijke Kartini grote indruk hebben gemaakt. Ik ben mij gaan afvragen of de stippellijn, die in een iets eerdere brief (van 29 november 1901 aan mevrouw Abendanon) is aangebracht, het teken is dat de samensteller van de Brievenbundel, Mr. J. H. Abendanon, een passage heeft weggelaten. Alleen wanneer wij aannemen dat er een gedeelte uit deze brief is weggevalen, kunnen wij de abrupte overgang begrijpen, de plotselinge wending die deze brief neemt, wanneer Kartini, na eerst te hebben uitgebreid over de eensgezinde activiteit van de drie zusjes, plotseling doorgaat op de misstanden van het huwelijk in de wereld van de Javaanse aristocratie. In de brief die op deze volgde, nl. van 31 december 1901, komen we tot tweemaal toe dergelijke stippellijnen tegen, voordat Kartini eindigt met de verbitterde uitroep:

O! wanneer zal toch de tijd aanbreken, waarop jongens en meisjes, mannen en vrouwen, elkaar als gelijke wezens zullen beschouwen, als kameraden? Zoals 't nu is in onze Inlandsche maatschappij — bah! wat worden wij vrouwen toch vernederd, telkens en telkens weer!

Maar nergens een woord over het op handen zijnde huwelijk van haar zusje Kardinah. Wat een verdriet moet het voor haar hebben betekend dat nu van de plannen van de drie zusjes — die met haar ouders in Batavia bij Mr. Abendanon hadden gelogeerd om haar opleiding tot onderwijzeres te bespreken — niets kon komen voorlopig. En wat hadden de meisjes zich op dit vooruitzicht verheugd! Dat wordt ook duidelijk uit een (onuitgegeven) brief van Roekmini,² de derde van het Klaverblad, Kartini's halfzuster. In de korte levensschets die zij van Kartini maakte voor mevrouw H. G. de Booy-Boissevain en bij haar brief van 20 maart 1913 insloot, schreef zij over dit gebeuren het volgende:

In die eene week dat wij er doorbrachten (nl. in Batavia), kregen de plannen van Kartini vaster en vaster vorm, waaraan niets meer te veranderen viel.

Niet lang daarna kwam echter eene groote verandering in ons leven, vooral dat van 't „driebond”. De jongste van ons drieën ging in 't huwelijksbootje stappen.

² Van deze brief trof ik een fotokopie aan in de collectie *Handschriften in Westerse Talen* van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, onder het codenummer H 897: „Collectie Kartini; brieven, artikelen e.d. 1900-1965”. Aan deze collectie is thans ook de hier besproken Engelse tekst *The Three Sisters* toegevoegd. Nadat ik mijn artikel aan de Redactie van de *Bijdragen* had verstuurd, vernam ik van deze dat thans ook een exemplaar van de originele Javaanse tekst is gevoegd bij de overige stukken. Voor wie Javaans leest bestaat dus nu de gelegenheid om onduidelijkheden in de Engelse vertaling op te helderen.

De eerste slag was toegebracht aan de plannen van de meisjes. Er zouden andere volgen.

In het korte overzicht van haar leven en werken dat op die gedenkwaardige dag van 3 augustus 1964 de heer Soejono Atmo uitsprak, werd met een enkele zin melding gemaakt van Kartini's huwelijk: „In the year 1903, Ibu Kartini was married to R. A. A. Djojoaningrat, Regent of Rembang”. Kardinah kan in haar levensschets *The Three Sisters* iets uitvoeriger ingaan op deze gebeurtenis die zo'n plotselinge wending aan Kartini's leven gaf.

Although the Regent of Rembang was a widower with children, Kartini wanted to do whatever her father desired because of her great love for him and because he was getting on in years and was often sick. Thus, when she was summoned and told of the Regent's proposal, she replied that she would follow her father's wish as long as the regent would approve of her ambitions and would allow her to continue the work she had made for the advancement of the people, especially for women whose education had been ignored. And because the Regent of Rembang had not only studied in Holland but was also a man concerned for the welfare of his people, he was quite willing to give his consent to Kartini's requests.

Since there was nothing further to be discussed, on the eighth of November 1903 Kartini became the wife of the Regent of Rembang.

Hiermede viel de Driebond definitief uiteen. In de bijna twee jaren die waren verlopen tussen Kardinah's huwelijk en dat van Kartini, hadden zij en haar halfzusje Roekmini niet stil gezeten. Plannen voor studie in Nederland, omgezet in plannen voor studie in Batavia, waren na veel moeite goedgekeurd door haar ouders. Met spanning hadden de meisjes uitgezien naar het antwoord van de regering op een rekest voor subsidie. Intussen gaven zij les, en dat was een nuttige afleiding in al die spanningen. „Morgen hebben we ook les — ons beider troost”, schrijft Kartini in haar brief van 7 juli 1903 aan mevrouw Abendanon, „9 leerlingetjes, vele nieuwe aanvragen, waaronder van Maleische ouders. Een overwinning!”

Daarop volgt in *Van Duisternis tot Licht* een mededeling van de samensteller, Mr. Abendanon, dat er tussen 7 en 24 juli 1903 weliswaar brieven door Kartini zijn geschreven maar dat deze beter niet gepubliceerd kunnen worden. Wel wordt vermeld dat in deze weggelaten brieven twee berichten voorkwamen, nl. het besluit om geen gebruik te maken van de regeringssubsidie ten behoeve van studie in Batavia, een besluit dat verband hield met het voorgenomen huwelijk van Kartini.

Het lijdt geen twijfel dat Kartini zeer gelukkig is geworden in haar kortstondige huwelijk met de regent van Rembang. Alleen al het feit

dat deze regent uit ongetwijfeld meerdere mogelijkheden juist een huwelijk met Kartini verkoos wijst hierop. Had Kartini niet in bepaalde Javaanse kringen de reputatie van een ongegeneerd eigenwijs nest? Wie haar alsnog boven anderen verkoos moest wel dezelfde moderne ideeën zijn toegedaan als zij.

Maar hiërmee is nog geenszins verklaard hoe Kartini, uiterlijk gezien zo onverwachts moeiteloos, een besluit kon nemen om al haar idealen zich verder te bekwamen — die dank zij een inmiddels ontvangen regeringstoezegging van subsidie op het punt stonden werkelijkheid te worden — te laten varen terwille van een huwelijksaanzoek van iemand die zij nooit had ontmoet.

Misschien is er wel iets van haar innerlijke strijd gebleken in de door Mr. Abendanon weggelaten brieffragmenten. Misschien mogen wij uit de *Gedachten ontleend aan niet openbaar gemaakte brieven*, die afgedrukt zijn aan het eind van de Brieven van Kartini de volgende kiezen om haar gemoedstoestand van die periode te kenschetsen:

Ruk de klimplant los van het voorwerp harer innige duizendarmige omhelzing, en zij zal neerhangen, of alle leven uit haar is gebluscht. Lång zal 't duren, eer zij weer opleven kan.

Meer houvast geeft echter een fragment over deze episode in Roekmini's eerder vermelde levensschets, meer diepte ook dan het veel later samengestelde stuk *The Three Sisters*, hierboven geciteerd. Daarom geef ik dit hier *in extenso* weer:

In afwachting van 't antwoord op 't request, mocht Kartini toen voorlopig thuis reeds aan hare studie beginnen en ook om zich te oefenen les te geven. Daartoe kwamen dochtertjes van Inl. Hoofden ten onzent, die onderricht kregen in Jav., Holl., handwerken en koken. Een tijd lang ging alles ongestoord zijn gang; niemand kon toen meer denken, dat Kartini niet recht op haar doel zou afgaan. Toen op een dag een onbekend zendeling kwam, een van den Regent van Rembang, die een schrijven van dezen bracht, welks inhoud een wijle de harten van onze Ouders deed stilstaan van groote verrassing. Groot was hunne agitatie, daar zij in de eerste oogenblikken niet wisten hoe te handelen, hoe 't haar bekend te maken, Kartini, dat de Regent aanzoek aan haar deed.

Diep in hun hart wenschten zij dat Kartini nooit van die ideeën had, die zij nu koesterde, waarin zij de adat haar trouw had ontzegd en zij liever een vrij meisje wilde blijven. Hoe zou dat afloopen, ze zelve waren zeer met 't aanzoek ingenomen, wijl zij steeds veel goeds van dien Regent gehoord hadden, en ach, wat zouden ze haar nu niet liever aan de zijde van een flink en goed echtgenoot zien, nu 't feit er was, dat zulk een voortreffelijke persoonlijkheid om haar aanzoek deed. Zij zouden met alle beleid handelen; zo min mogelijk zouden zij haar willen krenken; 't was immers niet dan dat zij nu ook haar geluk beoogden?

't Bericht bracht bij Kartini een geweldige schok teweeg; waarom, waarom moest dat nu komen, waarom moest dat haar weg nu kruisen.

Vader en Moeder werkten met alle zachtheid; Kartini moest er eerst goed over nadenken en niet in overhaasting handelen. Stond ze nu niet in 't zelfde

geval als zij, toen hun de beslissing ook gevraagd werd voor haar, om toestemming te geven, tot wat ze wilde?

Of ze nu niet wilde overwegen wat Vader en Moeder nu zoo gaarne zouden zien gebeuren kon niet alleen tot hun eigen genoegen zijn, doch ook tot háár geluk. En trouwens, Kartini had immers 't antwoord van 't request nog niet.

Wat zij niet had doorgestaan om 't zoo vreemde van 't geval, dat haar weg werd gekruist: een huwelijksaanzoek voor háár, die dacht dat zij reeds veilig buiten den kring der „uitverkorenen” was voor huwelijksandidaten, omdat zij immers niet 't type was van een meisje, dat alsnog als een ideaal werd beschouwd, doch een geëmancipeerde?

Hoe kwam die Regent ertoe? Ja, ze stond waarlijk in 't zelfde geval als hare Ouders, die ook te beslissen hadden in iets, dat hun vreemd was, en toch waar zij volkomen voelden, en begrepen niet te mogen handelen naar hun eigen inzicht? Zij wilde ook niet onbillijk zijn; in hare handelwijze zouden Vader en Moeder haar niets te verwijten hebben, dat zij onrechtvaardig was. Zij vroeg bedenktijd, en toen die verstreken was, was haar antwoord, dat onze Ouders met gespannen verwachting verbeidden, dit:

Indien hij, de Regent, werkelijk zulk eene persoonlijkheid was, als Vader en Moeder 't gehoord hadden, dan zou zij zeker deze voorwaarden mogen stellen, dat hij al haar ideeën welke Vader en Moeder bekend waren, diende te deelen, dat hij haar eenmaal in de Kaboepaten te Rembang zijnde, toestond, haar werk voort te zetten, zelve te mogen studeeren en les te geven aan dochtertjes van Inl. Hoofden, zooals zij 't thuis had gedaan. Indien hij hare denkbeelden niet deelen kon, en dus zulke bezigheden haar niet kon toestaan, dan zou zij beslist: „neen” zeggen.

Anders — zou zij dan zijn aanzoek aannemen.

Wat 't haar gekost had, tot dit besluit te komen, waarin de kans, om alles, wat haar zoo dierbaar was aan voornemens, te verliezen, groot was, wist God alleen. Maar zij meende slechts te handelen naar alle rechtvaardigheid tegenover onze Ouders, in haar groote kinderliefde; zooals Vader en Moeder ook gehandeld hadden tegenover haar. De Regent van Rembang kreeg ook trouw alles over, wat Kartini als antwoord gaf, op zijn aanzoek.

Wat maakte onze Ouders gelukkiger dan den brief van dezen, toen zij daarin lazen, dat de Regent geheel van Kartini's ideeën was.

Dit aangrijpende relaas van Kartini's gemoedstoestand en van die van haar ouders heeft stellig zo genuanceerd kunnen zijn omdat het werd geschreven door de zuster die haar in die dagen van nabij heeft meegemaakt, ja, alles met haar heeft doorleefd. De zuster ook, die het door Kartini zo vurig verlangde onderwijzersdiploma behaalde en, nadat zij weduwe was geworden, jaren lang les heeft gegeven.

Ook Kardinah maakte zich, als echtgenote van R. M. Reksohardjono, jarenlang nuttig voor het onderwijs. In *The Three Sisters* vertelt zij eerst verwonderd te zijn wanneer in Tegal een beroep op haar wordt gedaan om een meisjesschool op te richten. „My surprise increased”, schrijft zij,

when I remembered that Tegal was a large city with already two Dutch schools, one was a „first class school” for girls, especially for children of Dutch families, and the other was a Javanese „second class school”. There was also a „Hol-

landsch-Inlandsche School" ... Actually the wishes of my friends (that I should teach) made me happy as this, indeed, had been ... the ambition of the Three Sisters.

Deze meisjesschool werd genoemd naar Kardinah's schoonvader, Pangeran van Tegal, *Wisma Pranawa*. Waarom zij dit deed, vermeldt zij niet. Maar het is een bekend feit dat tijdens de eerste ontplooiing van het Indonesische nationalisme juist de vaders en echtgenoten hun dochters en vrouwen aanspoorden om les te geven. In 1908, toen Kardinah haar echtgenoot naar Tegal volgde, waar hij tot regent was benoemd, werd Boedi Oetomo opgericht. In Bandoeng werkte de Soendanese Dewi Sartika sedert 1906, toen zij in het huwelijk trad, samen met haar echtgenoot B. A. Suriawinata voort aan haar meisjes-scholen. Kardinah heeft haar gekend:

Mrs. Dewi Sartika and her younger sister Sari Pamerat were also, at one time, in Tegal to observe the teaching at Wisma Pranawa. During this stay they were guests of the kabupaten.

In diezelfde jaren spoorde de latere regent van Djatinegara zijn vrouw Katidjah Abdoerrahman aan om les te geven aan meisjes.

Op deze wijze is Kartini's streven naar emancipatie van de Indonesische vrouw geïntegreerd in het streven naar sociale en nationale emancipatie van het Indonesische volk. Als zodanig is zij terecht te beschouwen als een „voorloopster" van het Indonesische nationalisme. In zijn rede op die herdenking van 3 augustus 1964 te Semarang sprak de Brigadier-Generaal M. Sarbini de volgende woorden:

Our Ibu Kartini was truly a pioneer in the struggle for the emancipation of the women of Indonesia during an age when she was still curbed by existing feudal customs — a time when women were, as is said in Javanese, *sargo nunut, neraka katut* (expected to follow tamely to heaven or to hell), when the girls were isolated, and where there was still a wide gulf between the aristocracy and the common people who were formerly referred to as *wong pidak pedrakan* (people who can be crushed). It was precisely in this manner that Ibu Kartini, daughter of an aristocrat, was brought up within the confines of the walls which separated the residences of the aristocracy from the common people. Even so, it is clear that the spirit of Kartini was a revolutionary spirit.

Hij vervolgt dan met te vermelden dat haar idealen doorgegeven zijn:

Thanks to the spread of Kartini's ideals, our Indonesian women are equal to the men; they are equal to them in serving the life and struggle of the revolution ...

Kartini wordt het symbool van de emancipatie van een geheel volk. Zij wordt door de legercommandant Heldin van de Nationale Vrijheid genoemd.

In haar boekje over Kartini (1950) had mevrouw Hurustiati Subandrio haar vergeleken met twee vrouwen, symbolen van de eenwording en onafhankelijkheid van Frankrijk: Geneviève en Jeanne d'Arc, beiden heilig verklaard. Heeft dan, nu Kartini een officieel symbool van de Nationale Onafhankelijkheid van Indonesië is geworden, het feitelijke gegeven van haar persoonlijke leven zijn verband verloren met het beeld dat de geschiedenis van haar heeft gevormd? Ik geloof van niet — *zolang als* die Indonesische vrouwen en mannen, die strenden om de vrijwording van hun volk, in haar wezen en haar reacties op problemen hun eigen gemoedstoestand en eigen aanpak van soortgelijke problemen herkenden. De *Wahrheit* van deze wezenlijke en spontane verbondenheid tussen de voorloopster en de duizenden strijders en strijdsters die na haar kwamen, verdroeg de *Dichtung* van de mythe die allengs om haar naam opbloede.

Deze fase is voorbij; andere fasen zijn eveneens afgesloten. Evenals Geneviève en Jeanne d'Arc is thans ook Kartini officieel tot Nationaal Symbool geconsacreerd. Zij is een Voorbeeld geworden: „Friends of one nation”, vervolgde Brigadier-Generaal M. Sarbini,

as a response to this great occasion let us take the character of Kartini as an example and examine the situation of the people at this period of history, discovering what is still uncompleted in the aspirations of Kartini. It is especially necessary for the women and girls of Indonesia to know what must still be struggled for and carried out in order to advance completely the status of the Indonesian woman. On the other hand, it is necessary for the men to realize that the age when women were ruled by men is no longer in existence and that now men must respect and honor the position of women, and must treat women as equals in their life, both in regard to feelings and to thinking as they share in the work and struggle of men.

Voortaan zullen de Indonesische schoolkinderen dit stuk geschiedenis leren, zoals de Franse schoolkinderen van Jeanne en Geneviève de heilige heldinnenlevens leren. Zij zullen echter altijd kunnen lezen wat Kartini zelf schreef en wat er aan feitenmateriaal over haar is opgetekend door tijdgenoten; dat zullen zij vóór hebben op de Franse schoolkinderen. Want aldus zullen zij in staat blijven om het feitelijke — op zichzelf zo waardevol — te scheiden van latere verdichtfels.

CORA VREEDE-DE STUERS